

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רכ"ז, תשפ"ד

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

הביצים שנשברו על ידי הבחורים

7,500 שקלים. יוחנן לא התנער מן הנזק כלל. כיהודי כשר הוא הודה שיש לו אחריות למעשה שנעשה, אולם יחד עם זאת, לא מיהר להסכים עם קביעתו של נתן לגבי שיעור הנזק. הוא פקפק בכמות התבניות שנתן ידידו נקב כך ללא שום מסמך הוכחה. הציע איפוא יוחנן, כי מאחר שעדיין לא פנו לנקות את המחסן מכל התערובת והפסולת שנוצרו בעקבות התנגשות הציוד באלפי הביצים, הרי שבידו אפשרות לספור את תבניות הביצים שנשברו, וכך ידעו נאמנה כמה תבניות נשברו. מחזה מרהיב היה זה. בחורי הישיבה התגודדו במחסן המוצף בשלוליות עכורות וצהובות, ובכפפות על ידיהם אספו בדייקנות ומספרו את התבניות שמצאו. אלא שתוך כדי הספירה, התגלו שבירי ביצים וקרעי תבניות, שבלתי אפשרי לחברם יחד ולמנותם. ויחד עם זאת, הוברר עוד, כי חלק נכבד מהביצים והתבניות נדחקו מחוץ למבנה דרך הסדקים והחורים שהיו סמוך לפתח המחסן, ומנקה רחובות חרוץ העלימם, כך שעל פי אוסף הקרעים בלתי אפשרי להוכיח מה הייתה כמות התבניות. בהערכה זהירה, טען יוחנן, כי בהתאם לממצאים ועל פי מראה עיניו, לא הגיוני שהיו כאן יותר מ-150 תבניות, גם זה כולי האי ואולי וכלל לא בטוח, ואך ורק מפאת הידידות והיחסים הקרובים שביניהם, ובשל כך שאין הוא מעוניין בסכסוך או בתרעומת כל שהיא, הוא מוכן לשלם את מחירם המלא של אותם תבניות. נתן, ידידו, לא רק שלא קיבל את דבריו אלו בהבנה, אלא אף הביע את אכזבתו הגלויה מהנחרצות בה נאמרו. הוא נשאר בשלו. אין לו שום ספק בעניין. יש לו

את המנעול, הדלת נפתחת ועיניו חשכו. מאות תבניות ביצים הפכו לסלט אחד גדול, אלפי שבירי קליפות שוחים בתוך שלוליות של חלמונים וחלבונים, בינות לתבניות מעוכות ומטונפות. הכל מרוסק וכתוש, בלול בברזלים וסכך ושאר אביזרי סוכה, אותם דחפו בחורי ישיבת 'תלמוד ומעשה' מצידו השני של המחסן ללא מחשבה רבה למחרת חג שמחת תורה. בכך חרצו את גורלם האומלל של אלפי הביצים ששהו בבטחה במחסן. נתן צלצל מיד ליוחנן מנהל הישיבה, ממנו שכר את המחסן. היה לו הסכם שכירות עם הישיבה, אך ההסכם כלל את חלקו הפנימי של המחסן בלבד, והגישה אליו הייתה מהדלת האחורית מהרחוב הצדדי 'קרני ראמים', ולא מהרחוב הראשי שם התנוססו לתפארה שעריה המרשימים של הישיבה הקדושה. לשניהם היה ברור, ללא כל ספק, שאי אפשר להעמיס ציוד כבד וחד ולקוות שלא יגרם שום נזק לביצים. במהלך השיחה, התברר לנתן, שיוחנן אכן הורה לבחורים לנצל כל פינה וזווית אפשרית באופן מקסימלי, מתוך שהיה סבור לתומו שרק בקצה המחסן ממש שוכנות הביצים. ואולם, בפועל לא כך היה. העובדה שבמהלך החג אין אספקה רציפה של ביצים, הביאה לכך שהמחסן היה עמוס בתבניות ביצים כמעט עד חצי ארכו. נתן שקולו עוד רעד לנוכח ההפסד הצורב, דרש איפוא מיוחנן מנהלה המסור של הישיבה, שישא בתשלום המלא עבור הנזק הבלתי הפיך שנעשה לו, אלפי ביצים שהפכו באחת לעיסה דביקה חסרת ערך. לדבריו, היו שם מעל שלש מאות תבניות ביצים, מחירה של תבנית בודדת אחת היא 25 שקלים, ולכן הוא תובע כעת סך של

חגיגת שמחת בית השואבה שנערכה בחצר ישיבת 'תלמוד ומעשה' למאות הבוגרים, בהשתתפות רבני הישיבה וראשיה, הסתיימה בקול תרועה רמה. לזמן מה, נטשו הרבנים את גינוני הכבוד ורקדו בהתלהבות לצד התלמידים הצוהלים. סיפוק רב ושביעות רצון, מילאו את ליבו של יוחנן, מנהל הישיבה, שניצח על האירוע ביד רמה והתרוצץ כל הערב לוודא שהכל מתנהל כשורה כמו גם לטפל בתקלות בלתי צפויות שצצו לפתע. עייף אך מרוצה, פנה לביתו לחטוף תנומה בשעות הבודדות שנותרו לו עד הבוקר, לא לפני שהותיר במוחו נורה אחת מהבהבת ל'תזכיר', משימה שממתינה לו מיד לאחר החג: לדאוג לקיפול ואחסון נאות לכל הציוד שנרכש לרגל המאורע, ברזלים, סכך וסדינים, ציוד ששימש לשעתו וישמש לדורות, למען יעמדו לימים רבים ולשנים הבאות. נתן, יהודי יקר, סוכן ביצים לפרנסתו, מזה שנים שהפך להיות סוכן שיווק של תבניות ביצים למוסדות. את הסחורה הרבה נהג לאחסן במחסן קטן הממוקם סמוך לצומת מרכזית קרובה ליעד לקוחותיו, משם היה משנע מידי יום כמויות ביצים טריות לישיבות, בתי תבשיל ומטבחים תעשייתיים. גם ביום ההוא, השכים נתן קום כהרגלו, ולאחר תפילת שחרית ושיעור דף היומי, יצא ברכבו המסחרי אל המחסן כשהוא שמח וטוב לב. נתן לא העלה על דעתו את אשר עתיד הוא לראות בעוד דקות בודדות, בשעה שיפתח את דלת המחסן כדי להוציא את הסחורה ולחלקה במוקדים השונים. וכך, בשעות הבוקר המוקדמות, נתן שכבר הגיע לפתח שערי המחסן, מסובב

רשימות של העסק. ברור לו שהיו שם לא פחות מ-300 תבניות. וכשתתיים השנה למניינם, הוא גם יוכל להוכיח את הדבר על פי רישומיו ופנקסי חשבוניותיו, וכפי מה שהוא משער, גם על פי הרישומים של הכניסות והיציאות עתיד להתברר שהיו שם מאוחסנים באותה עת לא פחות על כל פנים מ-200 תבניות. וכיון שהעסק הזה עוסק ב'כדי חייו', חייו וחיי בניו, טפלי תלויים בו. והוא גם מוכרח להמשיך ולשנע את העסק. הוא מבקש מאד לקבל לידי את התשלום המלא כטענתו תיכף ומיד, כי הם נשמת העסק ורק כך יוכל להתקיים.

במהלך הויכוח, העלה נתן טענה ניצחת לפי דעתו, כי מאחר והוא, יוחנן, מודה ומסכים לשלם על כ-150 תבניות, דינו כ'מודה במקצת' והרי הוא חייב שבועה מן התורה, ואם אינו נשבע עליו לשלם. משראו שאין הם מגיעים לצד השווה, הסכימו ופנו לברר את הדברים כדת משה וישראל.

עיקרי הנושא בהלכה

א. הודאה במקצת על שווי שיתברר בהמשך

שבועת "מודה במקצת", היא שבועה מן התורה למי שמודה במקצת התביעה, אך שנינו במשנה (שבועות מב:): שחיוב שבועה זו היא דוקא באופן שההודאה היא בדבר שבמידה משקל ומנין, כגון שתבע מאה והנתבע מודה בחמישים, אבל אם תבע בית מלא מסרתי לך וכיס מלא מסרתי לך, והלה אומר איני יודע אלא מה שהנחת אתה נוטל, פטור משבועה, אפילו אם מה שהנתבע מניח בפני התובע ליטול אינו מלא, כיון שאין ביניהם ויכוח על סכומים ברורים, דהיינו על דבר שבמידה או במשקל או במנין. לכן, אם תבע שמסר לו בית מלא עד הזיז, והנתבע טוען שלא היה מלא עד הזיז אלא רק עד החלון שמתחת לזיז, חייב שבועה, כי כאן הויכוח ביניהם הוא על דבר שבמידה. [ומדובר שהפירות המונחים הרקיבו בפשיעה והוא חייב לשלם דמיהם, כי אם הפירות בעין והוא מניחם לפני התובע ליטלם, הרי זו טענת 'הילך' שפטור משבועה, כדקיימא לן (סימן עה סעיף ו) נתבע שמודה במקצת ומסלק מיד את החוב, אינו בדין שבועת מודה במקצת (סימן פח סעיף כד)].

בדין זה שנפסק להלכה (סימן פח סעיף כד), מבואר עוד שכאשר התובע טוען עשרה כורין לי בידך וזה משיבו שאינו יודע כמה הם כי לא מדדום ומה שהנחת אתה נוטל, גם זה נחשב דבר שאינו במידה ואין חיוב שבועה. ומכאן שאפילו שניתן למדוד כעת בכמה הוא מודה, וסופו של דבר שיהיה ידוע בכמה מדובר, בכל אופן כיון שטוען שאיננו יודע ומה שמונח כאן זה החוב, אין עליו חיוב שבועה, כיון שההודאה היא לא בדבר מדוד. וכאשר ימדדו וידעו את שיעור

ההודאה, כבר לא יהיה ניתן לחייבו שבועה, כיון שכבר יצאה הודאתו בפטור.

במקרה שלפנינו, יוחנן מנהל הישיבה שאינו מודה על כל הסכום והודה רק על חלק מהסכום, הרי לא הודה על שיעור ברור ומוגדר כמה הוא חייב. הוא אמנם ציוה שיערכו בדיקה מדוקדקת כמה תבניות ביצים היו, אך מאחר ובשעת ההודאה לא ידע כמה תבניות היו, וממילא לא הייתה זו הודאה על דבר שבמדה, לכאורה לפי האמור גם אם לאחר הספירה היו יכולים לדעת על כמה תבניות הודה בפועל, מכל מקום הודאתו הראשונה שלא הייתה על דבר שבמדה כבר יצאה בפטור, ולא יהיה ניתן לחייבו שבועה.

אלא שמצינו הלכה (סימן עב סעיף טז) לגבי אחד שהלווה סכום כסף לחבירו וקיבל מהלווה משכון טבעת עם אבן יקרה, והיא אבדה, וכעת הם רואים טבעת דומה עם אבן כזו אצל סוחר, הדין הוא שאם הלווה מודה שהטבעת שרואים בידי הסוחר שווה לטבעת שלו, בודקים מה שומת הבקיאים את הטבעת שביד הסוחר ולפי זה יודעים את שווי הטבעת שנתן משכון, אך אם הלווה טוען שטבעת שלו היתה שווה יותר, והמלווה טוען ברי שלא היתה שווה יותר אלא כמו זו שביד הסוחר, המלווה נחשב למודה במקצת, וצריך לתת ללווה את מה שהוא מודה ונשבע על השאר.

לכאורה גם כאן הרי לא ידוע כרגע כמה שווי הטבעת שבידי הסוחר.

וביאר בקצות החושן (ס"ק יט) שממה שכתב בשולחן ערוך שהמלווה טוען שלא היתה שווה יותר אלא כמו זו שביד הסוחר, נראה שיש כאן הודאה בדבר שבמידה, כי הוא מציין לטבעת של הסוחר והיא נמצאת לפנינו, ואם כן הם יודעים שההודאה שלו היא לפי השיעור של מה שלפנינו, אע"פ שבית הדין לא יודעים עדיין כמה שווה הטבעת הזו וצריך לברר את השומא של הטבעת שלפנינו, מכל מקום מה שמודה שהטבעת שהייתה בידו שווה כמו הטבעת שלפניהם, זה נחשב הודאה בדבר שבמדה. אמנם באופן שאין הטבעת לפני בית דין, הודאה כזו היא בסגנון של מה שהנחת אתה נוטל והוא פטור מן השבועה אף אם אחר כך נודע כמה שווה הטבעת שבידי הסוחר.

אבל בנתיבות המשפט (סימן פח ביאורים ס"ק ח) הקשה על כך ממה שמצינו (סימן ת סעיף ג) לגבי שני שוורים תמים אחד גדול ואחד קטן, שהיו רודפים אחר שור אחד, הניזק טוען שהגדול הזיק את השור,

והיות שהתם משתלם מגופו הרי נוטל דמי נזקו מהגדול, והמזיק טוען שהקטן הזיקו וישתלם מגופו כפי מה ששווה שור הקטן ולא יוכל לגבות יותר, המזיק שהודה בחלק הקטן הוא כמודה במקצת שנשבע שבועת התורה. בסיפור זה הנבילה ושור המזיק אינם נמצאים לפני בית דין, והם עדיין מחוסרי שומא, ומכל מקום דעת המחבר שם שיש לחייב את המזיק בשבועת מודה במקצת, הרי שגם כאשר בשעת ההודאה אין עדיין מחוסר שומא, כל שהסכום עומד להתברר הרי זה חייב שבועת מודה במקצת. אם כן אף לגבי טבעת שאינה בפני בית דין ממש, מאחר שמודה ששווי הטבעת הוא כשווי הנמצא אצל הסוחר, ושווי זה עומד להתברר, אין זה נחשב כמי שיצאה הודאתו בפטור.

ולפיכך, כתב הנתיבות לחלק כי בנידון של 'מה שהנחת אתה נוטל' אין הבית דין

אמנם גם בלא זה מתוך דברי נתן ויוחנן התברר כי כלל לא היה ניתן לדעת מתוך הספירה של התבניות כמה היו שם מתחילה, שכן תבניות רבות יצאו אל מחוץ למחסן ואבדו, ונמצא שאין לבית דין כל דרך לברר את כמות ההודאה של יוחנן, ואם באמת היה ניתן לברר לפי התבניות הנמצאות כמה היו בתחילה, הרי שכל הדין שביניהם כלל לא היה מתקיים, אחרי ששני הצדדים מודים שהיו תבניות שנהרסו על ידי הבחורים

זקוקים עבור הכרעת הדין לדעת כמה פירות הם 'מה שהנחת', שהרי מה נפקא מינה לבית דין כמה פירות יש, וניתן לפסוק מיד כי מה שמונח בבית הנתבע יטול התובע, נמצא שבשעת הכרעת הדין אין ההודאה יוצאת במידה ובמנין, שהרי אין בית דין יודעים כמה הפירות שהניח התובע. [והגם שאחר כך מתברר לבית דין שבשעת ההודאה כבר הרקיבו הפירות ויש לקבוע סכום אותו ישלם הנתבע לתובע, מכל מקום בשעת ההודאה גופא לא היה ידוע דבר זה לבית הדין, וההודאה של הנתבע כבר יצאה בשעת הכרעת הדין (בפטור משבועה)]. אבל בנידון של הטבעת שאבדה לשומר או בנידון של שוורים תמים שהזיקו, בית דין נזקקים לקבוע סכום כמה חייב התובע לשלם, נחשב הדבר שלא נשלמה הכרעת הבית דין עד השעה שבית דין יודעים כמה חייב התובע לשלם, ונמצא שבשעת הכרעת הדין כבר ידוע לבית דין מה כוללת הודאת הנתבע, וממילא הודאה זו יש לה מידה ומניין, וחייבים עליה שבועה של מודה במקצת.

בחזון איש (חו"מ סימן יב סק"ז) הביא את דברי הקצות והנתיבות, וכתב עליהם 'כל זה תמוה מאוד'. ולכן כתב החזון איש לחלק באופן אחר, ובאמת שכדבריו ממש כתב כבר גם הנתיבות עצמו בחלק ה'חידושים' (שם ס"ק יז), ולמעשה כך הם דבריו של הנתיבות במהדורה קמא, שהודאה על דבר שבמידה היא כאשר ניתן לדעת את השיעור של ההודאה גם לפי השוואה לדבר אחר, שאז הדבר האחר מהווה מידה לדעת כמה כוללת ההודאה של המתחייב, וכגון שאמר שהופקד אצלו טבעת שהיא בעל ערך כטבעת שיש ביד פלוני. אבל כאשר את סכום ההודאה ניתן לדעת רק מתוך

במקרה שלפנינו, יוחנן מנהל הישיבה שאינו מודה על כל הסכום והודה רק על חלק מהסכום, הרי לא הודה על שיעור ברור ומוגדר כמה הוא חייב. הוא אמנם ציוה שיערכו בדיקה מדוקדקת כמה תבניות ביצים היו, אך מאחר ובשעת ההודאה לא ידע כמה תבניות היו, וממילא לא הייתה זו הודאה על דבר שבמדה, לכאורה לפי האמור גם אם לאחר הספירה היו יכולים לדעת על כמה תבניות הודה בפועל, מכל מקום הודאתו הראשונה שלא הייתה על דבר שבמדה כבר יצאה בפטור, ולא יהיה ניתן לחייבו שבועה

מדידה של ההודאה בעצמה, וכגון שאומר שהופקדו בידו פירות ומה שהנחת אתה נוטל, אין זו הודאה על דבר שבמידה. הרי לנו כי כאשר מודה בדבר שבשעת הכרעת הדין יתברר במדויק על מה הודה, נחלקו הקצות החושן והחזון איש עם הנתיבות המשפט (ביאורים), דלשיטת הקצות והחזון איש כבר יצאה הודאתו בפטור בשעת ההודאה, ולשיטת הנתיבות (ביאורים) כל שנודע מידת ההודאה קודם פסק הדין נחשב כמודה בדבר שבמידה. ועוד נחלקו, מה הדין כאשר הנתבע תלה בהודאתו את חובו בדבר שביד אחר, שלדעת הנתיבות (חידושים) והחזון איש מאחר שיש לבית דין מידה הנמצאת ביד אחר, הרי זו הודאה בדבר שבמידה, אבל לדעת קצות החושן כדי להיחשב דבר שבמידה צריכים שיראו בית דין בעיניהם

את הדבר שמודה עליו.

בהתאם לכך, בנידון דידן, בשעה שהודה יוחנן המנהל על הביצים הרי הודה שהוא חייב על מה שנשבר, לפי הקצות והחזון איש אפילו אם עתיד להתברר בכמה תבניות מדובר, מכל מקום הודאתו כבר יצאה בפטור, ואילו לפי הנתיבות (ביאורים) אף שבשעת הודאתו לא היה ידוע בכמה הודה, מכיון שהודה בכמות שנמצאת שם, אחר כך כשיספרו יתברר הדבר, וממילא יש לחייבו שבועה. אולם לפי הנתיבות (חידושים) והחזון איש שכתבו שרק כאשר התובע מודה לפי מידה שביד אחר נחשב למודה בדבר שבמידה, בנידון שלפנינו שהנתבע מודה לפי התבניות שימצאו במחסן הרי דומה למה שהנחת אתה נוטל ואין זה נחשב למודה בדבר שבמידה. ולפי זה מאחר ויוחנן הנתבע הוא מוחזק בממונו, אם כן יכול הוא לטעון 'קים לי' כקצות החושן והחזון איש (וכן הנתיבות בחידושים) שאין לחייבו שבועה.

אמנם גם בלא זה מתוך דברי נתן ויוחנן התברר כי כלל לא היה ניתן לדעת מתוך הספירה של התבניות כמה היו שם מתחילה, שכן תבניות רבות יצאו אל מחוץ למחסן ואבדו, ונמצא

שאין לבית דין כל דרך לברר את כמות ההודאה של יוחנן, ואם באמת היה ניתן לברר לפי התבניות הנמצאות כמה היו בתחילה, הרי שכל הדיון שביניהם כלל לא היה מתקיים, אחרי ששני הצדדים מודים שהיו תבניות שנהרסו על ידי הבחורים.

ב. מודה על פי רישומים ופנקסים

בחזון איש (חו"מ סימן יב סק"א; וכן כתב הנתיבות שם)

כתב שאם יטען הנתבע שאינו זוכר כמה פירות קיבל בפקדון אבל כתוב הדבר בפנקסו, ואחר כך הראה פנקסו בבית דין והיה כתוב שם מקצת ממה שתבעו התובע, נראה שזה נחשב כמודה במקצת, שהרי הפנקס מסור בידו וכשמביא פנקסו ומודה במה שכתוב בו הרי כעת נשלמה ההודאה של הנתבע, ואינו דומה לפירות רקובים שמודה במה שמונח בבית שזה מה שהופקד בידו, כי שם מיד כאשר הודה כבר נגמרה הודאתו, וכעת בית דין הם שמבררים בעצמם כמה יש בבית.

לפי זה, אם כאשר אמר נתן שיש לו רישומים של כניסות ויציאות, ועל פיהם יוכל להוכיח שבאותה עת היו לא פחות מ-200 תבניות, הסכים יוחנן עם דבריו שרישומיו מהווים הוכחה, היה מקום לומר שמאחר שהנתבע מודה על הפנקס שביד התובע, אם כן בשעה שיביאו את הפנקסים לבית הדין יתברר הסכום הרי אז יהיה יוחנן נחשב כמודה במקצת, כמו באופן שהנתבע מודה על סך הכתוב בפנקסיו. ואם תיכף הסכים לדבריו של נתן, יש לנו לומר שכל שיוכיח נתן מרישומיו יהיה נחשב יוחנן באותה שעה למודה במקצת.

אך יש לחלק, כי יסוד דברי החזון איש שלא נגמרת ההודאה של הנתבע עד שיביא את הפנקס הוא משום שהנתבע יכול לעכב את הפנקס תחת ידו, אבל כאשר הפנקס נמצא ביד שלישי ובית דין יכולים לברר הדברים בעצמם, נחשב הדבר שנגמרת הודאת הנתבע במה שהודה כי כל מה שנכתב בפנקס הוא אמת, וכל שכן

כאשר הפנקס נמצא ביד התובע בעצמו שנחשב שכבר נשלמה הודאת הנתבע. אלא שמכל מקום בשעת הודאתו לא היו הפנקסים והרשימות קיימים לפי סוף השנה האזרחית, ולא נחשב כאילו תלה הודאתו כפי הרשום שם. ובכל אופן בנידון שלפנינו הנתבע לא הודה שרישומי התובע הם מדויקים ושניתן לחייבו על פיהם.

המשך הדיון והיוצא להלכה נביא בע"ה ובס"ד בשבוע הבא

